

KORONCZ ÁGNES

Magyar Rádió

Budapest

A SANDINISTA NEMZETI FELSZABADÍTÁSI FRONT
SZÜLETÉSE *

Fonseca tevékenységének kezdetei, és nézetei

Az 1956 és 75 közötti időszak a nicaraguai sandinista mozgalom kialakulásának, kudarcainak, majd fellendülésének az éveit jelenti.

E két évtized politikai, ideológiai arculatának alakításában döntő szerepe volt Carlos Fonseca Amadornak, aki Sandino harcának tanulságaiból, a konkrét nicaraguai helyzet és a nemzetközi tapasztalatok tanulmányozásából kiindulva teremtette meg azt a forradalmi ideológiát, amely sandinizmus néven vált ismertté.

Fonseca 1936-ban született az ország északi részén, Matagalpában, ahol a nagybirtokrendszer súlya jóval nagyobb volt mint az ország más részein. Anyja cseléd volt, apja pedig Somoza birtokainak az intézője. Középiskolás korában kezdett érdeklődni a politika iránt, elsősorban a guatemalai események hatására. Arbenz elnök rövidéletű haladó rendszere majd a rendszert megdöntő amerikai beavatkozás nagy hatással volt a környező országok fiataljaira.

* A tanulmány az 1986-ban megvédett bölcsészdoktori értekezésként egyik fejezete.

Rövid ideig különböző politikai pártoknak is tagja volt, az UNAP-nak (Népi Akció Nemzeti Szövetség, amely a hagyományos pártok független fiataljaiból alakult), valamint a Nicaraguai Szocialista Pártnak, de mindkét pártból kiábrándult és inkább az egyetemen tevékenykedett. Az ő nevéhez fűződött a Nicaraguai Demokratikus Ifjúsági Szövetség megalapítása.

1956-ban a Somoza elleni merénylet óriási letartóztatási hullámot szabadított el, ami Fonseca-t sem kímélte. Két hónapig volt börtönben, majd szabadonbocsátása után még nagyobb erővel dolgozott az egyetemen, hogy a diákmozgalomnak valóban forradalmi, antiimperialista tartalmat adjon és megteremtse a diákok, a munkások és parasztok közötti szövetséget. Erősödött benne az a felismerés, hogy nem egy embert kell megbuktatni Nicaraguában, hanem egy egész rendszert kell megváltoztatni.

1957-ben Európába utazott, részt vett a moszkvai Világifjúsági Találkozón és a Szakszervezeti Világszövetség lipcsei kongresszusán. Élményeit "Egy nicaraguai Moszkvában" c. írásában összegezte.

Az 50-es évek végének Nicaraguáját Fonseca így jellemezte: "A kubai nép, a fiatalok és a gerillák példájának döntő szerepe volt Nicaraguában az 1934-ben brutálisan megszakított politikai folyamat érlelődésében. 1958-ban diáktüntetések zajlottak. Negyed évszázad után ismét felhangzott Sandino neve. 1958-ban sor került az első gerillaakcióra, Sandino harcostársának, Ramón Raudales vezetésével, aki a harc során életét vesztette."1/

A fegyveres akcióban - először életében - Fonseca is részt vett. A hondurasi területen, El Chaparrabban szerveződő gerillaakcióról van szó, amely már az induláskor kudarcot vallott. A hondurasi hadsereg és a nicaraguai Nemzeti Gárda felszámolta a gerillacsapatot. Később, az eseményeket értékelve, Fonseca több, a kudarcot előidéző okot jelölt meg: a rossz terepválasztás, a vezetők helytelen kiválasztása, az ellátás akadozása; a belső front és az osztag közötti kapcsolat hiányos volta. A tragikus esemény döntően járult hozzá ahhoz, hogy Fonseca és néhány fiatal, köztük Tomas Borge és Silvio Mayorga hozzájárulassanak egy elméletileg megalapozott, forradalmi ideológiával rendelkező szervezet megteremtéséhez. Costa Ricában megalakították az Új Nicaragua Mozgalmat, mely hamarosan a Sandinista Nemzeti Felszabadítási Front nevet kapta. Az 1961-62-ben alakult Front - mely nevében is jelözte, hogy Sandino örökösének tekinti magát - a korábbi szervezetlen akciók résztvevőit fogta össze, de csatlakoztak hozzá sandinista veteránok is.

Az 50-60-as évek forradalmi nemzedéke abból indult ki, hogy Somoza ellenzéke sohasem volt képes reális politikai alternatívát nyújtani. Másik alapvető felismerés volt, hogy a diktatúrát csakis a széles néptömegek harca döntheti meg. "A nemzeti tapasztalat azt mutatja - írta Fonseca -, hogy a forradalmi mozgalomnak saját szervezettel, taktikával és programmal kell rendelkeznie. Vagyis nyíltan hirdetnünk kell, hogy az elnyomókra és az elnyomottakra osztott társadalom végét kívánjuk. Az új élet keresésében Marx nemes eszméi vezérelnek bennünket..."^{2/}

A fiatalok mindenekelőtt Sandino politikai és katonai harcának a tapasztalatait elemezték, hangsúlyozva, hogy Sandinót a korábbi haladó nemzeti hagyományok folytatójának tartják. Harcából azt a következtetést vonták le, hogy hiába aratott katonai győzelmet, ha azt nem követte politikai győzelem. "Egy megfelelő polgári harci szervezet" hiányát már Sandino is felismerte. A tábornok örököül hagyta, hogy szükség van a történelmi pártokban tömörülő oligarchiától független forradalmi élcsapat kiépítésére. Sokan szemére vetették Sandinónak, hogy nem voltak programadó elvei. Pedig léteztek ilyen elvek, például a külföldi beavatkozás és a nemzeti szuverenitást sértő intézkedések felszámolására vonatkozó elv. "Különbséget kell tenni - írta Fonseca - a mozgalom célkitűzéseire vonatkozó programelvek és a célok eléréséhez szükséges eszközöket felvázoló politikai stratégia között. A politikai stratégia gyengesége főleg a sandinista harcra kényszerített általános viszonyok korlátozott voltában keresendő."^{3/}

Fonseca megvizsgálta a sandinista háborút kiváltó okokat és megállapította, hogy ezek a tényezők továbbra is léteznek. Az amerikai tengerészgyalogosok helyét a Nemzeti Gárda foglalta el, az amerikai függés szorosabbá vált és a gazdasági helyzet súlyosbodott. Sandino elérte, hogy az amerikai csapatok elhagyják Nicaraguát, de a többi célkitűzés (nemzeti függetlenség, társadalmi igazságosság, a fennálló rend radikális megváltoztatása) nem valósult meg. Ez pedig a politikai szervezet hiányával volt magyarázható.

Fonseca a forradalmi ideológia kidolgozásakor összehan-

golta a nemzeti és a nemzetközi tapasztalatokat. Az volt az alapelve, hogy a nemzetközi forradalmi tanítások mit sem érnek a nemzeti gondolkodás és a forradalmi gyakorlat harmóniája nélkül. Fonseca elméletének másik sarkköve volt az a felismerés, hogy Nicaraguában a fegyveres harc az egyetlen, a forradalmi változáshoz vezető út. Fonseca népi és forradalmi mozgalomról beszélt. Ez pedig azt jelentette, hogy a nép - munkások, parasztok - által megvívott fegyveres harc vezet el a gazdasági-társadalmi viszonyok gyökeres megváltoztatásához. "A fegyveres népi felkelés a diktatúra-ellenes harc magva. Az ország földrajzi helyzete és a diktatúra katonai ereje miatt gerillaháborúra van szükség."^{4/} Fonseca-nak meggyőződése volt, hogy a forradalmi harcnak rugalmasnak kell lennie és minden harci formát alkalmaznia kell. Áttekintette azokat az erőket, és szervezeti formákat, melyek szerepet játszhattak a szerveződő forradalmi mozgalomban. Nagy jelentőséget tulajdonított az Ellenállás Belső Frontja (FIR) megalakulásának. E szervezet volt arra hivatott, hogy a néptömegek körében ismertesse a forradalmi mozgalom célkitűzéseit, hogy támogassa a Nicaraguai Népi Védelmező Hadsereget és az általános felkelés megindulásakor ülősztrájk szervezésével akadályozza meg a forradalmat gyengíteni akaró manővereket.

A forradalmi harcban lehetséges szerepet játszó erőket áttekintve nagy jelentőséget tulajdonított a diákoknak, középiskolásoknak és egyetemistáknak egyaránt. Azért fordult a fiatalok felé, mert őket még nem fertőzték meg a hagyományos politikai pártok és szokások: "Tekintettel

arra, hogy az ipari proletariátus nagyon újkeletű, a szakszervezetek alig léteznek, harci képességük korlátozott. Az osztálykövetelésekkel fellépő parasztság szintén; egy adott pillanatban a diákoknak kell a népi harc élére állni."^{5/} Ugyanebben, a diákokhoz intézett üzenetében írta a következő sorokat: "A nicaraguai forradalmi diákmozgalom egyik hibája, hogy ingadozik olyan nagy forradalmárok eszméit kimondó forradalmi program meghirdetésében, mint Marx, Sandino, Camilo Torres és Che. Az igazság persze az, hogy a forradalmár diákok magatartásában a mi forradalmi mozgalmunk ingadozása tükröződik, amikor habozunk egy egyértelműen radikális forradalmi gondolat kimondásában."^{6/}

Fonseca gondolkodásmódját a marxista-leninista eszmék határozták meg, de ezt nem lehetett elmondani a sandinista Front valamennyi vezetőjéről. Főleg az első időkben voltak komoly nézeteltérések és szemléletbeli különbözőségek közöttük. Ezek a viták olyan méreteket öltöttek, hogy a Sandinista Front által szervezett első gerillaharc idején Fonseca a gerillatábor elhagyására kényszerült. Managuába, majd Costa Ricába távozott. Az az akció, melyet a Coco és Bocay folyók vidékén szerveztek 1963-64-ben, kudarcot vallott, elsősorban a Belső Front támogatásának a hiányában. A harcosok főleg a vidéki fegyveres harcra koncentráltak és alig szenteltek figyelmet a városi akcióknak. Fonseca így emlékezett vissza erre az időszakra: "Engem személyesen aggasztott, hogy mozgalmunk bizonytalan kalanddá fajul, mert nemcsak, hogy a Belső Fronttal nem törődtünk, de a külföldön végzett tevékenységünkre is a komolytalanság és a fegyelme-

zetlenség nyomta rá a bélyegét, amikor arra került a sor, hogy a külföldön élő elvtársak végrehajtsák a határozatokat."7/ Az egész gerillamozgalmat érintő kritikája miatt Fonseca átmenetileg elhagyta a gerillatábort. A különböző bírósági kihallgatásokon és sajtóértekezleteken feltett kérdések is utaltak a sandinista front belső nézeteltéréseire. E nézeteltérések és a forradalmi mozgalom nehézségeinek egyik okáról így írt: "A nicaraguai forradalmi fegyveres mozgalom nehézségei részét alkotják egy egész Latin-Amerikában megfigyelhető folyamatnak. Ez a hamis marxisták opportunistáinak politikájának a következménye, mely gyengíti a forradalmi, proletármozgalmat. A megalkuvó politika és a fegyveres harcra való lemondás jellemzi évtizedek óta a forradalmi mozgalmat. A pacifikáló módszerek elkerülhetetlen kudarcot okoznak a felkelő mozgalom kezdeti időszakában egész Latin-Amerikában."8/

Az 1963-64-es gerilla kudarcok után látott hozzá Fonseca, hogy kidolgozza egy új típusú forradalmi mozgalom alapjait. A kudarcot követő és megelőző években különösen megmutatkozott a széles néptömegekhez, főleg a paraszttömegekhez kapcsolódó forradalmi szervezet hiánya. A forradalminak nevezhető csoportok alacsony politikai és ideológiai képzettségű iparosokból és munkásokból állottak. "Az utóbbi évtizedben folytatott munkáról szólva fontos megjegyezni - írta 1969-ben -, hogy nem tudtuk összehangolni a konspirációs munkát a néptömegek között végzett tevékenységgel. A földalatti munkának nagyobb jelentőséget tulajdonítottunk, habár az 1963-as vereség után, 1964-66-ban hibát követtünk el, amikor félbeszakítottuk a fel-

kelés előkészítésére irányuló munkánkat csak azért, hogy a tömegekkel fenntartott kapcsolatokra figyeljünk... Ezenkívül még 1959-62-ben olyan illúziók is éltek a Sandinista Front tagjainak a körében, hogy a Nicaraguai Szocialista Párt pacifista vezetőségének magatartása megváltozhat."^{9/}

A mozgalmon belül reformista álláspontok alakultak ki. Nem mondtak le a fegyveres harcról, mint az egyetlen lehetséges megoldásról, de a felkészülés megszakadt. "Ez a taktikai kitérő a Front ideológiájában is tükröződött. Az antiimperialista és kizsákmányolt osztályok egyenlőségének a zászlaját emelte magasba, mégis habozott a világosan marxista-leninista ideológia kinyilvánításában. Ehhez az ingadozáshoz járul a hagyományos marxista-leninista csoportnak a nicaraguai népi harcban tanúsított magatartása... Ez a tényező - az ország forradalmi szektorára jellemző ideológiai elmaradottsággal párosulva ahhoz vezetett, hogy ingadozása mutatkozott a nemzeti szinten történő békés kiegyezés ideológiájának az elfogadásában. Éleslátásra volt szükség, hogy a nicaraguai ifjúság és a nép megkülönböztesse az igazi és a hamis marxistákat."^{10/} Ennek következtében 1964-65-ben a hangsúly a legális, nyílt munkára helyeződött. Ezt a munkát a Front a Népi Polgárjogi Bizottságokon és a Forradalmi Diákfronton keresztül irányította. "1965-ben szövetségre lépett a Köztársasági Mozgósítás Pártjával. A kispolgári jellegű párttal kötött ideiglenes szövetségen keresztül sikerült terjeszteni a sandinista nézeteket, de hiba volt, hogy az élcsapat túlbecsülte ennek a tömegekhez kapcsolódó stratégiának a jelentőségét

és alábecsülte a forradalmi élcsapat erejét ahhoz, hogy közvetlenül teremtsen kapcsolatot a néppel."^{11/}

A paraszttal is igyekeztek kapcsolatokat kiépíteni, de az egyéni kapcsolatteremtés a paraszttömegek mozgósítása nélkül túlságosan sok időt vett igénybe.

Fonseca baloldali forradalmárnak tekintette magát, bár többször visszautasította, hogy kommunistának vagy marxista-leninistának nevezzék. Ezt egyrészt taktikai megfontolásokból tette, másrészt Nicaraguában az önmagukat marxista-leninistának vagy kommunistának tituláló csoportok lejáratták ezeket a fogalmakat. 1957-ben egy bírósági kihallgatáson arra a kérdésre, hogy kommunista szimpatizáns-e, azt válaszolta, hogy ez az adott körülménytől függ. Rokonszenvezett a Brazil Kommunista Párt tevékenységével, de nem mondhatta el ugyanazt a magyar párt 1956. előtti politikájáról.

1964-ben, miután illegálisan visszatért az országba, letartóztatták, majd hat hónap börtönre ítélték. Innen írt cikkében "A börtönből vádoló a diktatúrát" címmel tiltakozott az ellen, hogy marxistának, kommunistának nevezték. Ebben az írásában Fonseca hangsúlyozta a forradalmi, antiimperialista és népi eszméit. "Amikor azt mondom, hogy a kommunizmus és az én gondolkodásmódom távol áll egymástól, nem azt akarom mondani, hogy bezárkózom egy dogmába... Az én gondolkozásom különböző ideológiákból tevődik össze: a marxizmusból, a liberalizmusból és a szociálkereszténységéből. A társadalmi problémák marxista értelmezése és a gazdagokkal való szigorúsága részleteiben használható" -

írta Fonseca.^{12/} Ami a liberalizmust illeti, úgy vélte, hogy a politikai jelenségek liberális magyarázata, az egyén védelme ösztönözheti a gazdagok részvételét a somozista kormány elleni harcban. A szociálkeresztény elméletnek a népi elemét tartotta elfogadhatónak. A népi mozgalomnak ezekből az elemekből kell megteremtenie a saját forradalmi és nemzeti ideológiáját - hangsúlyozta C. Fonseca.

A kibontakozó gerillamozgalom nehézségei

1966-67-ben a Sandinista Front lépéseket tett a fegyveres harc felújítására. Többé már nem közvetítőkön keresztül, hanem a saját erőből végzett politikai és szervező munkát a tömegek körében. A fegyveres harc újratevésére irányuló munka elsősorban szervezeti szempontból jelentett előrelépést, mivel az előkészületek ezúttal már az ország területén folytak nem pedig Costa Ricában vagy Hondurasban. Az akció színhelyül az ország középső részén fekvő Pancasán vidékét választották. Ezen a területen főleg állattenyésztés és kávétermesztés folyt. Az ittlakók többségének évente csak három hónapig jutott munka, a kávészüret idején. Az év többi szakaszában munkanélküliek voltak.

A parasztek egy része támogatta a csaknem egy évig ott időző gerillaosztágot. Hogy az akció végül is kudarcba fulladt, az a parasztek megnyerését célzó elhibázott módszernek tudható be. A parasztek falvaiktól távolos körzetekbe irányították, akik - beleértve a már korábban be-szervezetteket is - visszaszöktek lakóhelyükre. Az is hiba

volt, hogy a parasztokat reguláris csapatokra osztották be, együtt a munkásokkal és a diákokkal. Általában a városiak öntudatosabbak voltak, a parasztok könnyebben demoralizálódtak, így a vezetőség arra kényszerült, hogy a parasztokat elbocsássa. Miután Pancasánban felbomlott a gerillamozgalom, a gerilláktól dezertáló vagy elbocsájtott parasztok lakóhelyükre visszatérve ösztönös akciókat kezdtek szervezni. Irányítás nélkül, gazdag kereskedőket, rendőrörsöket támadtak meg. Vagyis nem a harci kedvükkel, hanem a szervezethez volt a baj. Fonseca a pancasani kudarc okait vizsgálva említésre méltó tényezőnek tartotta a felkészítési feladatokhoz értő káderek hiányát. "A Sandinista Front vezetősége túlságosan sokáig tűrte a szektarianizmust, amely megakadályozta a politikailag fejlett munkás- és diákrétegekből származó új káderek megjelenését. A felkelés előkészítésére irányuló munka nem kapcsolódott az általános, népi, főleg a paraszti, a diák- és munkásharchoz. Helyes, hogy a Sandinista Front a felkelésre helyezte a hangsúlyt, de hiba volt a többi forradalmi harci forma elhanyagolása... A nehézségekre esetleg megoldást ajánló kezdeményezéseket fékeztek a vezető elvtársak önző áskálódásai, akik gyakran összetévesztették az egyéni és a politikai problémákat."^{13/} Fonseca bírálta azt a szemléletet is, amely a fegyveres harc idején lebecsülte a városokban szükséges tevékenység szerepét. "A városi ellenállás élén álló elvtársak csak nagyon kevés harcos gyakorlati együttműködésre számíthattak. A városi ellenállás helyzete tovább romlott a szektás magatartás következtében."^{14/}

A kudarc ellenére Pancasán után megerősödött a Front politikai tekintélye. H. Ortega így írt a gerillaakció nyomán kialakult helyzetről: "A Front független politikai erővé vált a hagyományos liberális és konzervatív párt mellett. Pancasán után országos jelleget öltött. Kudarc volt, de ugyanakkor a Front a zsarnoksággal egyedül is szembenézni tudó erőként tűnt fel a tömegek szemében... a Front élcsapat szerepet kezdett betölteni; ..."

A gerillaharcok kudarcai nyomán megszülető kritikai igény és a különböző belső viták (az eltérő harci formák alkalmazásáról: reguláris-nem reguláris; legális-illegális; fegyveres, nem fegyveres harc) elemzésének tanulságai nyomán vált Carlos Fonseca Amador a Front első számú és elismert vezetőjévé, aki döntő szerepet játszott a politikai-katonai stratégia kialakításában, csakúgy, mint a forradalmárok második generációjának (A Sandinista Front mai vezetői) eszmei-politikai nevelésében.^{16/}

Fonseca a pancasani tapasztalatokat elemezve hangsúlyozta, hogy tevékenységének súlypontja a hegyvidéken legyen, de ez nem jelentette a városi munkáról történő lemondást.

"A 70-es évekre kialakuló sandinista stratégiában a fegyveres népi felkelés foglalta el a központi helyet, melyhez a vidéki gerillaharc és az általános sztrájk kapcsolódott. Ez a felfogás természetesen túllépett a "város vagy vidék" vitáján, és a tömegek körében végzendő szervező munkát állította fontos követelményként harcosai elé. Erre tanítottak bizonyos latin-amerikai gerillakísérletek kudarcai (Peru, Bolívia, Venezuela, Brazília).^{17/}

Pancasán után több külső és belső esemény összejátszása miatt nehezen indult el ismét a fegyveres harc szervezése. 1967-ben Bolíviában életét veszttette Che Guevara, korábban Camilo Torres, Turcios Lima és mások. Mindez szerepet játszott abban, hogy sokan eltúlozták a népi fegyveres harc nehézségeit. Ezenkívül bizonyos pozitív nemzetközi események is hatottak. 1969-ben kedvező változások lehetőségét megcsillantó katonai puccs történt Peruban; 1970-ben Chilében a baloldal győzött az elnökválasztáson; 1971-ben a panamai kormány antiimperialista nyilatkozatot tett.

Mindez nem erősítette a hegyvidék fontosságába vetett hitet. A hegyekben mégis akcióegység jött létre a parasztokkal. A városban felújult a diákmozgalom. Az ellenzéki polgári vezetők közeledtek az uralkodó csoportokhoz, ami lehetővé tette a Front jelenlétének erősödését a politikai életben. Pancasán után a politikai helyzet elemzése, az újjászerveződés és a felkészülés tennivalói jelentek meg a Sandinista Front fő feladataiként, 1968-74 között. Az elemző munka, az új, széleskörű szövetségi politika és a program kialakítása elsősorban Carlos Fonseca Amadorra hárult. Az újjászervezés, a felkészülés teendőiben viszont már az új gerillanemzedék fiatal vezetői is jelen voltak.

A Sandinista Front minden formában terjesztette a forradalmi ideológiát: tanulókörökben, röplapokon, fegyveres propagandával, városban és vidéken. A politikai és a katonai oldal egységet alkotott. A katonai szempontokat a politikaiaknak rendelték alá. A Front harcának célját így fogalmazta meg Fonseca: "Nagy hangsúllyal hirdetjük, hogy célunk a szocialista forradalom. Olyan forradalom,

melynek célja, hogy a jenki imperializmust, helyi ügynökeit, a hamis ellenzékiet és a hamis forradalmárokat megbuktassa. A forradalmi mozgalom stratégiáját vázolja figyelembe kell vennünk a polgári pártok erejét az ellenzékre gyakorolt hatásuk miatt. A forradalmi mozgalom célja kettős: megbuktatni a hatalmon lévő klikket, másrészt megakadályozni, hogy a tőkés ellenzék kihasználja a gerillaharc következtében előállt helyzetet és magához ragadja a hatalom ellenőrzését. Egy népi gyökerekkel rendelkező forradalmi, politikai és katonai erő különösen nagy szerepet játszhat, ha megelőzi az áruló tőkés erőket."18/

A Front programja, ideológiája

Fonseca többször figyelmeztetett a nemzeti egység fontosságára, egy szektásságtól mentes, széles szövetségi politika szükségességére:

"Egy társadalomban a forradalmi mozgalom életető forrása a sokmillió munkás és a többi kifosztott réteg eredendő érdekazonossága. A munkásosztály tagjainak érdekazonosságáról van szó."19/ Azt is felismerte, hogy a katolikus vallás nem mond ellent a sandinista mozgalom törekvéseinek. Itt az ideje, hogy a nicaraguai forradalmárok magukévá tegyék a proletár felszabadítás marxista eszméjét. A marxista meggyőződés nem zárja ki a vallásos érzelmek tiszteletét. A marxista forradalmárok folytatják a szegények védelmének a hagyományait. Ennek előfutárai között vannak a primitív keresztények, akik közül sokan a forradalmárokhoz hasonlóan

életüket áldozták. Ezt értette meg Camilo Torres."20/

Egy, a Frontnak szóló 1969. május 1-én nyilvánosságra hozott üzenetében ilyen célkitűzés szerepel: "Egységet az igazi keresztényekkel a forradalmi harcban."21/ Az a tény, hogy a hívő tömegek politikai-társadalmi törekvései is helyet kaptak a forradalmi mozgalomban, összefügg a Sandinista Front etikai felfogásával: Fonseca politikai elveiben központi helyet foglalnak el azok az emberi tulajdonságok, melyeket "Ki a sandinista?" címen 31 pontban foglalt össze. Ezekben a pontokban az emberi tartás és magatartás forradalmi normáit fogalmazta meg. Ezzel kapcsolatban többször is felhívta a figyelmet a vitaszellem, a kritika szükségességére, figyelmeztetve, hogy mindig ügyelni kell a belső egység megőrzésére. Éles vita helyett érvelésre, meggyőzésre van szükség. Ezzel kapcsolatban érdekesek Fonsecának a "forradalmi frazeológiára" vonatkozó megjegyzései. Őva intette a nicaraguai forradalmi mozgalmat a mások által használt és lejáratott klisék használatától." "Jelen pillanatban - írta - nem az a fontos, hogy a nagy egyetemes forradalmárok szavait deklamáljuk, hanem, hogy alkotóan ültessük át a gyakorlatba tanításait. Ezek a forradalmárok nem üres szavakat, hanem alkotó tevékenységet hagytak örökül. Nem az a dolgunk, hogy felfedezzük azokat az általános törvényeket, melyek a kapitalista társadalomnak a szabad emberek társadalmává történő átalakításához vezetnek; a mi szerény szerepünk az, hogy a már feltárt törvényeket alkalmazzuk országunk viszonyaira."22/

1969-ben szerkesztette meg, és 1972-ben adta közzé a Sandinista Front Történelmi Programját. Ebben az FSLN tör-

ténelmi programja" néven ismert dokumentumban a Front így határozta meg önmagát:

"A Sandinista Front olyan politikai-katonai szervezet, melynek stratégiai célja a politikai hatalom megragadása a diktatúra katonai és bürokratikus gépezetének a szétrombolásával; a munkás- parasztszövetségen és minden imperialista- és oligarchia-ellenes hazafias erő összefogásán alapuló forradalmi kormány megalakítása."^{23/} A program politikai, gazdasági jellegű intézkedéseket irányzott elő; egyéni szabadságjogok; szakszervezetek, tömegszervezetek létesítésének engedélyezése, a Somoza család és klikkje tulajdonában lévő vagyon kisajátítása; külföldi vállalatok államosítása; munkásellenőrzés az üzemekben; kis- és közptulajdonosok védelme; a külkereskedelem, a bankok fölötti állami ellenőrzés; nemzeti tervgazdálkodás; földreform stb. Külön fejezet foglalkozik az oktatással, a társadalombiztosítással, a közigazgatási tisztességgel, az atlanti part fejlesztésével, a nők helyzetével, a vallásos hit iránti tisztelettel, a független külpolitikával, a közép-amerikai népek egységével, a népek közötti szolidaritással, a népi hadsereg megszervezésével és a mártírok iránti kegyelettel. A Sandinista Front igyekezett belefoglálni a programba a nemzeti burzsoázia és a hazai földbirtokosok érdekeit is.

A szervezeti ideológiai fejlődésről szólva Fonseca kiemelte, hogy a Front hagyományát kell követni, vagyis az elmélet és a gyakorlat szoros kapcsolatát, ellenkező esetben steril dogmatizmus uralkodik el. Ennek kapcsán figyelmeztetett az ún. gazdasági materializmus veszélyére,

mely csak a politikai eseményeket előidéző gazdasági tényeket tartja fontosnak. Fonseca utalt Engelsnek Mehringhez intézett levelére, amely arra figyelmeztetett, hogy a gazdasági szempontok egyoldalú kiemelése akadályozza a forradalmi elmélet helyes alkalmazását.

A Front belső struktúrájára utalva Fonseca hangsúlyozta, hogy ez természetesen különbözik a többi országbelítől. Nicaraguában a Front élcsapattá vált, de ugyanakkor betöltötte az egész nép csapatának a szerepét, vagyis nemzeti mozgalomról van szó.

"Osztagunk jellege proletár és népi. Figyelembe kell venni az örökölt politikai elmaradottságot, az amerikai metropolishoz való közelséget, az imperializmus hagyományos beavatkozását a Karib-térségben, távolságunkat a szocialista tábortól és más már felszabadult területektől."^{24/}

A Front politikai élcsapat jellegével kapcsolatban megjegyzi Fonseca: "Ha nincs is központi bizottsággal, kongresszusokkal, újságokkal, elméleti folyóiratokkal rendelkező pártunk, szükség van pártfeladatokra; tanulmányozni kell a nemzeti problémákat; szükség van az ideológiai fellazítás elhárítására, a politikai tevékenység erősítése érdekében, a katonai munka megkárosítása nélkül."^{25/}

A Fronttal foglalkozva vetette fel Fonseca egy népi bázisú illegális politikai front létrehozását. Elképzelése szerint így olyan személyek is kapcsolatba kerülhetnének a Fronttal, akik még nem szabadultak meg teljesen a hagyományos pártoktól. Ennek megértéséhez Fonseca a szovjetekre emlékeztetett, mondván, hogy ezek nem pártszervezetek voltak, de végül a bolse-

vik párt ellenőrzése alá kerültek. "Az illegális Frontban részt vennének - írta Fonseca - a sandinistákon kívül a Népi Konzervatív Szövetség, a Forradalmi Liberális Szövetség stb. tagjai. A lehető legszélesebb tömegeket kellene magunkhoz vonzani különböző kategóriákban: tag, együttműködő és szimpatizáns. Egy másik kategóriába tartozók nagyon esetleges tevékenységet végeznének. Tagkönyvvél is elláthatnánk őket, szimbólikus tagdíjat fizetnének, de ennek inkább politikai, mint anyagi jelentősége lenne."^{26/}

A Front az antiimperialista harc élén

A Sandinista Front számára fontos volt, hogy elnyerje a széles néptömegek bizalmát és hogy ezek a rétegek tudjanak a Front létezéséről, érezzék jelenlétét a politikai életben. Többek között ezt a célt szolgálta az 1974 decemberében végrehajtott látványos akció. Rajtaütöttek egy magasrangú somozista tisztviselő házára és a túszerkezt cserébe egy millió dollárt, valamint a Front bebörtönzött tagjainak a szabadonbocsátását követelték. Ez volt az első alkalom, hogy a nicaraguai rádió- és televízióállomások ismertették a Sandinista Front politikai elképzeléseit. A politikai foglyok kiszabadultak és ebben az értelemben az akció sikerrel járt, ám elszigetelt maradt. A városi és vidéki gerillaosztályok hadoszlopai szervezésével voltak elfoglalva, így a Front nem rendelkezett olyan katonai erővel, amely fékezhetné volna a diktatúra újabb terrorhullámját. Többezren estek áldozatul az elnyomásnak. A katonai összecsapásokban a Front több

vezetője életét vesztette, köztük Carlos Fonseca Amador, 1976. november 7-én.

Ezekben az években különösen előtérbe került az a kérdés, hogy a Sandinista Front milyen erővel tud együttműködni a Somoza-diktatúra megdöntése érdekében. Mielőtt megvizsgálánk ezeket a lehetőségeket, előre kell bocsátani, hogy 1976-tól egyre érezhetőbbé vált a diktatúra válsága. A hatalmon lévő osztályok a diktatúra helyettesítésén kezdtek gondolkodni. "A nép bizonyos rétegei - írja J. Wheelock - ezt a helyettesítési akciót úgy tekintették, mint a somozista rendszer elleni harcot, pedig az valójában a somozizmusnak nyújtott támogatást jelentette, egy Somoza nélküli somozizmus fenntartására irányult, természetesen Somoza akaratára ellenére. A burzsoázia kissé megkésve igyekezett kézbe venni a kezdeményezést, vagyis biztosítani maga számára a politikai hatalmat, de addigra már elveszítette befolyását a tömegek körében. A burzsoáziának nehéz volt politikai teret nyernie. Igaz, kicsit megerősödött, főként a földrendés utáni időszakban és azt hiszem, hogy abban az időszakban gondoltak egy burzsoá polgári terv kidolgozására is, de akkorra már a népi erők és élcsapatuk megerősödött. A diktatúra válsága elsősorban a forradalomnak köszönhető, és csak azután használja ki a forradalom ezt a lehetőséget."^{27/}

A Sandinista Front annak érdekében, hogy széles körben minél több és politikailag sokszínűbb erőhöz jusson el, több pártszövetség létrehozását ösztönözte vagy maga is részt vett benne. Az UDEL (Demokratikus Felszabadítási Szövetség) konzervatív és keresztényszociális pártokat,

valamint néhány közép- és jobboldali munkásszervezetet tömörített. A csoportosulás jobboldali volt ugyan, de Somoza-ellenes, ami az adott pillanatban a legfontosabb kritérium volt a Front számára.

1977-ben alakult meg a FAO (Széles Ellenállási Front), amely szintén Somoza nélküli somoizmust akart. Rövid ideig a Front együttműködött a FAO-val, mivel mindketten az Egyesült Népmozgalom (MPU) tagjai voltak. Az MPU több mint húsz népi szervezetet tömörített, köztük a Sandinista Frontot, a Független Liberális Pártot és a Szocialista Párt egyik frakcióját. A Front azért vett részt a FAO-ban, mert meg akarta akadályozni, hogy a burzsoázia saját céljaira használja fel a szervezetet a diktatúra válsága közepette. A Front kezdeményezésére megalakult a Nemzeti Hazafias Front. A FAO egy része a Hazafias Fronthoz csatlakozott, a másik része pedig az eredeti szövetségben maradt. A Hazafias Frontba lépők között volt a Független Liberális Párt és a Népi Keresztényszocialista Párt.

Ebben az időszakban az is nyilvánvaló volt, hogy a diktatúra megdöntéséhez és egy népi demokratikus kormány felállításához a sandinista forradalomnak nemcsak a munkásokra, parasztokra, diákokra kell támaszkodnia, hanem olyan közép-rétegekre is, akik szintén a diktatúra ellen harcolnak. Egyértelmű volt, hogy a Sandinista Front - győzelem esetén - a polgári erőktől elszigetelve nem valósíthat meg demokratikus változást, mint ahogy a burzsoázia sem vihet végbe demokratikus változást a Front vezette tömegek nélkül.^{28/} "Ebben az értelemben az azonnali folyamat nem lesz teljes mérték-

ben sem polgári demokratikus, sem népi demokratikus jellegű, hanem széleskörű népi demokratikus folyamat, amelyet a külföldi főleg észak-amerikai polgári és reakciós erők igyekeznek majd befolyásuk alá vonni, hogy a legbiztosabb formában ösztönözzenek egy imperializmushoz kötődő reformista kapitalizmust..."^{29/}

A polgári erőkkel való együttműködés lényeges pontja volt a Tizenkettek Csoportjának megalakulása. Tagjai között értelmiségiek, papok, írók szerepeltek. Vezetőjük a mai alelnök, Sergio Ramírez Mercado volt. Ez a csoport abból a szempontból is fontos volt, hogy semlegesítette azoknak a polgári köröknek a bizalmatlanságát, akik féltek attól, hogy a Front által kezdeményezett folyamat nem lesz demokratikus.

A lehetséges szövetségesek között tartotta számon a Front a Nemzeti Gárda egyes tagjait is. Fontosnak tartotta a Gárdán belül végzett propagandamunkát. A Nemzeti Gárda közkatonáinak és néhány magasrangú tisztjének a Fronthoz való közeledése a hadseregen belüli ellentmondások éleződését is tükrözte.

A Sandinista Front kedvező tényezőként tartotta számon a nemzetközi helyzetet. Carter elnök emberi jogok politikája, vagy a latin-amerikai és európai kormányoknak a somoza-ellenes harchoz nyújtott támogatása kedvező politikai konjunktúrát teremtett a Frontnak, amit a szervezet a lehető leggyorsabban ki akart használni.

"Az imperializmus és a reakció - írja H. Ortega - kereste a somozizmus megváltoztatásának a módját, anélkül, hogy megkérdőjelezte volna a diktatúra alaptételeit: gazdasági

hatalmát és a Nemzeti Gárda elnyomó hatalmát. Ez a politikai helyzet arra kényszerítette Somozát, hogy elfogadhatóbb képet próbáljon mutatni magáról. 1977. szeptember 19-én megszüntette a rendkívüli állapotot, a rögtönítélő bíróságot, és köztanácsai választásokat hirdetett. Figyelembe kell venni, hogy ez a demokratizálási folyamat 1977-ben kezdődött, amikor a reakció és az imperializmus meg volt győződve arról, hogy megsemmisítette vagy legalábbis minimálisra csökkentette a Sandinista Frontot."^{30/}

Ez utóbbi állítás megcáfolására határozta el a front, hogy katonai offenzívát indít. Ehhez szükség volt valamennyi haladó erő egységére, nemcsak a forradalmi, hanem a fokozatosan radikalizálódó kispolgári erőkére is. Ennek erősítésére szolgáltak a korábban említett pártszövetségek. A legfontosabb azonban a Sandinista Front élcsapat jellegének erősítése volt. Ebben az időszakban még egyértelműbbé vált, hogy valamennyi harci módszerre szükség van, a fegyveres és nem fegyveres harcra egyaránt.

1977-ben a harc súlypontja a városban volt. A front elképzelése szerint az általános sztrájkot, a területi, munkahelyi felkeléseket és a front fő- és kisegítő erőinek akcióit együttesen kellett alkalmazni. Az offenzíva tervének kidolgozása mellett szükségesnek tartották a visszavonulás megszervezését is, vagyis olyan háttérország kiépítését, ahonnan szükség esetén újabb offenzívát lehet indítani.

A terv kidolgozásakor még folyt a vita a két lehetséges stratégiáról. A város-hegyvidék vita már Fonseca idejében megkezdődött. Ezzel a vitával kapcsolatban írta H. Ortega: "Az

igazság az, hogy mindig gondoltunk a népre, de inkább úgy, hogy az nyújt segítséget a gerillamozgalomnak a Nemzeti Gárda elleni harcban, és nem úgy, ahogyan az a valóságban történt; a gerilla segített a népnek, hogy a felkeléssel megbuktassák az ellenséget. Valamennyien gondoltunk erre. A gyakorlat vezetett el bennünket ahhoz a felismeréshez, hogy nem elég a gerillacsapat mozgósítása, mert sohasem rendelkezünk volna az ellenség legyőzéséhez szükséges erővel. Ezért volt szükség a tömegek részvételére."^{31/}

Az októberi offenzívára a sandinista Front nem volt felkészülve. A tömegeket akarta magával ragadni, de igazi mozgósítást csak két év múlva tudott elérni. Az akciók mélyítették a diktatúra válságát, de ugyanakkor újabb elnyomó hullámot szabadítottak el, amely 1978 januárjában Pedro Joaquin Chamorrót sem kímélte. Ez a gyilkosság volt az, amely végül is az utcára vitte a tömegeket. A Front azonban még ekkor sem tudott a tömegek élére állni. Nem rendelkezett az ehhez szükséges szervezeti formával. Október után azonban fellendült a diákmozgalom, területi, üzemi bizottságok alakultak. A városi akciók szaporodásával a hegyvidéki gerillaosztagok is fellélegeztek, mivel a Nemzeti Gárda már nemcsak rájuk összpontosította erőit.

1978 februárjában döntő jelentőségű, de tragikus eseményre került sor. Masaya egyik 20 ezres lakosú indiánok lakta negyedében, Monimbóban felkelés tört ki. A helybeliek egy hétig tartották magukat a Nemzeti Gárda túlereje ellen, a Front is megpróbált segítséget nyújtani, de a spontán és elszigetelt felkelést végül is vérbe fojtották.

Az akcióból az a következtetés vonható le, hogy 1978 februárjában az élcsapat még mindig nem rendelkezett a tömegek vezetéséhez szükséges feltételekkel. Ami azt illeti, hogy valóban szükség volt-e erre a nagy áldozatra, H. Ortega így vélekedett: "Valószínű, hogy a fájdalmas áldozat nélkül nehezebben szereztük volna meg ezt az erkölcsi tőkét, a tömegek országos szintű megmozdulását, a segítőkészséget az emberek között. Mindezt annak köszönhetjük, hogy látták, miképpen áldozták fel magukat a monimbóiak és ugyanakkor az egész világ megmozdult a támogatásukra, mert látta, hogyan áldozza fel magát a nép. Valószínűleg, e példa nélkül a felkelés feltételeit nem lehetett volna ilyen gyorsan előkészíteni."^{32/} Az is tanulságos volt, hogy viszont az októberi offenzíva idején kialakult helyzettel szemben a népben volt meg a harci kedv és akarat, de hiányzott a szervezettség és a katonai felkészültség. Ebben az időben a népi mozgalom dinamikusabb volt, mint maga az élcsapat, a Front, annak előtte járt.

Az élcsapat elmaradásával kapcsolatban megjegyzés tulajdonképpen szükségessé teszi annak vizsgálatát, hogy milyen is volt a Sandinista Front belső állapota 1976-78-ban?

Fonseca írásaiban többször visszatérő téma az egység és a viták kérdése. A Fronton belül mindig sok vita volt, ami érthető is, hiszen a vezetők állandóan cserélődtek; vagy külföldre kellett távozniuk vagy áldozatul estek a diktatúrának. Emellett közrejátszottak, mint H. Ortega is elmondta, a "veteránok" és az újonnan érkezettek közötti szemléleti, politikai különbségek. A lényeg az, hogy Fonseca halála

után három irányzat alakult ki. H. Ortega így emlékezett a Fronton belüli szétválásra: "... nem volt közös irányvonalkunk, olyan politikai kompromisszum, amit alapszabály tartalmazott volna. Mindenki saját maga szervezte a feladatait. Ekkor jöttek elő az ellentétek. A szétválás nem ideológiai-politikai vita következménye, annak ellenére, hogy valójában volt ilyen ellentét is ... Hallgatni kellett volna a bíráló szóra. Egység és bírálat. Mivel nem létezett ilyen forma a viták folytatására, ehhez hozzájárult még emberi és forradalmi éretlenségünk és az egyre erősödő elnyomás, útjaink szétváltak a három ismert tendencia irányában."^{33/}

A Hosszú Népi Háború, melynek vezetői Henry Ruiz, Bayardo Arce és Tomas Borge voltak, elsősorban a hegyvidéki, paraszti harcra tette a hangsúlyt. A proletárcsoport a városi tömegharcot tartotta a legfontosabbnak. Egyik vezetője Jaime Wheelock volt. A harc minden formáját alkalmazni akaró, a népi felkelést ösztönző harmadik csoport, a terceristák, vezetői az Ortega testvérek voltak és Victor Tirado. Ez a három struktúra a gyakorlatban ugyanazt a harcot, koncepciót és stratégiát képviselte. A három csoport között munkamegosztás alakult ki, kiegészítették egymást. "Arról volt szó - írta H. Ortega -, hogy mindegyikük saját koncepcióját szerette volna vezérelyként elfogadtatni. Ezért egymást múlták felül a harc során, és ekkor bebizonyosodott egymás tevékenységének a fontossága. Ezek után sikerült 1978-ban az egység új-rateremtésében megegyezni. 1979 márciusában meg is történt egyetlen irányelv alapján. De nem arról volt szó, hogy mindenki kölcsönösen enged elveiből. Egyetlen elv alapján

kötött egyezséget a sandinizmus, hangsúlyozva háborúnk felkelés jellegét, a rugalmas szövetségi politika, a széleskörű programterv szükségességét stb. Ez a programatikus politikai, ideológiai irányelv lehetővé tette, hogy munkánkat mind gyorsabban és jobban tudtuk egyeztetni, amíg végül az újraegyesülés meg nem történt. Mindhárom irányzat nagyon akarta, hogy újra egységes legyen a Sandinista Nemzeti Felszabadítási Front."^{34/}

A körülmények kényszerítették a Sandinista Frontot belső egysége megteremtésére és arra, hogy a tömegek harcának formát adjon. A Front döntést hozott egy offenzíva megindításáról, 1978 szeptemberében. Ennek sikere már az indulásnál is kétséges volt, mivel a tömegek szervezettségében és a fegyverellátásban változatlanul hiányosságok voltak. A Front a tömegek hangulatát vette figyelembe, úgy érezte, hogy Monimbo után szükség van egy általa irányított mozgalomra. Az offenzíva katonai szempontból nem hozott sikert. Pontosabban újabb tapasztalatokat, és fegyvereket jelentett. Politikai szempontból viszont sikerrel járt, mivel az offenzíva után emelkedett a Front létszáma. "Mindez a politikai és katonai munka, amelyet a Front felhalmozott a 60-as évek megalakulása óta, új erőre kapott, belsőleg és külsőleg is megerősödött ezzel a szeptemberi felkeléssel. Ez lehetővé tette az általános felkeléshez szükséges feltételek megteremtését, amire az év júliusában sor került és meghatározta a győzelmet."^{35/} Nem sokkal később már újabb offenzívára készült a Front. Katonai téren két szinten folytak előkészületek: A Front katonai egységei; készülődtek, miközben a tömegek időzített bombával, vadászfegyverrel, kővel stb. állandóan nyugtalanították

az ellenséget. A Nemzeti Hazafias Front mozgósította erőit. 1979 elejére felerősödtek a diktatúra gazdasági problémái; Estelí város elfoglalása szintén demoralizálta a Nemzeti Gárdát. Ebben a győzelmet közvetlenül megelőző időszakban a Front elsősorban a városi akciókra összpontosított, ami komoly vérveszteséget jelentett a lakosságnak. Ezzel kapcsolatban H. Ortega ezt írta: "... Ez volt az egyetlen módja annak, hogy győzzünk Nicaraguában. Egyszerűen arról van szó, hogy fizetnünk kellett a szabadságért. Ha lett volna egy másik, kíméletesebb út, akkor azt választottuk volna, de a valóság megtanított bennünket arra, hogy az adódó lehetőségeket jól vagy rosszul, de ki kell használni, annak ellenére, hogy komoly emberáldozatokat követel ... E tekintetben szeretném hangsúlyozni személyes véleményemet: nagyon nehéz megszerezni a hatalmat a létező összes harci eszköz kombinációjának a felhasználása nélkül; meg kell tenni ezt ott, ahol erre lehetőség van: vidéken, a városokban, a hegyekben stb. és mindig olyan formában, hogy a nép legyen a harc mozgató tengelye és nem az élcsapat, amely a népet támasznak tekinti."^{36/}

A végső offenzíva 1979 márciusában indult, El Jicaro elfoglalásával. Ebben az időben a hegyvidéki gerillaharc és a városi akciók arányát már a körülmények határozták meg, súlyuk és fontosságuk azonos volt. "Szeptember után úgy látták, hogy eljött az ideje, hogy időben és térben egyeztessük a harc stratégiáját: az országos méretű népi felkelést, a Front katonai egységeinek az offenzíváját és az országos sztrájkot, amiben a munkaadók szövetsége is

részt vállalt."^{37/}

E három tényező együttes létezése nélkül nehéz lett volna sikert elérni. Sikerült biztosítani a hadtápot, a tartalékot, a gerillaellátó bázist és fontos szerepet játszott a Front szövetségi politikája, amivel sikerült egy somoza-ellenes nemzeti egységet megteremteni. Ennek kapcsán írta Ortega: "Egyezményeket sohasem kötöttünk. Egyszerűen csak ismertettük a játékszabályokat és ennek alapján tartottuk fenn a kapcsolatot. Így sikerült politikai teret nyernünk."^{38/} Ebben a győzelmet közvetlenül megelőző időszakban a Sandinista Front dokumentumaiban és vezetőinek megnyilatkozásaiban változott a harc céljának megfogalmazása. Carlos Fonseca még így határozta meg a Front célját: "Nagy hangsúllyal hirdetjük, hogy célunk a szocialista forradalom, amelynek célja, hogy a jenki imperializmust, helyi ügynökeket, a hamis ellenzékiet megbuktassa."^{39/} Halála után már nem fogalmazódott meg ilyen egyértelműen a szocialista forradalom mint reális, közeli cél. "Ebben azonban nem elvi, nem taktikai megfontolások, hanem elsősorban a politikai-gazdasági valóság - ebben Nicaragua mély társadalmi-gazdasági elmaradottsága - reális számbavétele a döntő tényező. Ez az új felfogás már a szocializmushoz vezető átmeneti korszakok hosszú, történelmi periódusával számol, annak ellenére, hogy a közép-amerikai baloldal a sandinista tervet a "szocializmus építése demokratikus alternatívájaként minősíti".^{40/}

J E G Y Z E T E K

1. C. Fonseca Amador: Obras I-II. Managua, Nueva Nicaragua, 1982.
Obras II. 217.
2. Uo. 66.
3. C. Fonseca: Obras I. 68.
4. Sandinisták - Budapest, Kossuth Könyvkiadó (összeállította:
Anderle Ádám) 1985.
5. C. Fonseca: Obras II. 60.
6. C. Fonseca: Obras II. 66.
7. Uo. 74.
8. Sandinisták - 93.
9. Uo.
10. Uo.
11. H. Ortega: 50 años de lucha sandinista
Havanna, Ciencias Sociales, 1980. 165.
12. C. Fonseca: Obras II. 235.
13. Sandinisták - 98.
14. Uo.
15. H. Ortega: 50 años ... 165.
16. Anderle Ádám: Forradalom és ideológia Nicaraguában.
Társadalmi Szemle, 1985 december. 74.
17. Uo.
18. C. Fonseca: Obras II. 100.
19. Sandinisták - 103.
20. C. Fonseca: Obras II. 67.
21. Uo. 255.
22. Uo. 97.
23. A Sandinista Front Történelmi Programja - Managua 1981.
Departamento de Propaganda y Educación Política del FSLN - 2.

24. C. Fonseca: Obras II. 111.
25. Uo. 140.
26. Uo. 117.
27. J. Wheelock: Imperialismo y dictadura - Siglo Veintiuno Editores S.A. Mexico, 1979. - 168.
28. H. Ortega: Sobre la insurrección - Havana, Ediciones Sociales, 1981. 38.
29. Uo.
30. Sandinisták - 126.
31. H. Ortega: 50 anos ... 128.
32. H. Ortega: 50 anos ... 136.
33. Sandinisták - 152.
34. Uo.
35. H. Ortega: Sobre la insurrección - 49.
36. Sandinisták - 141.
37. Sandinisták - 145.
38. Sandinisták - 150.
39. Idézi Anderle Ádám: Forradalom és ideológia Nicaraguában. Társadalmi Szemle, 1985. december. 74.
40. Uo. 79.